

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 35 (1949)

Artikel: Historia litterara dil sentiment religius en Surselva de messa
Autor: Gadola, Guglielm
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881538>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 03.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Historia litterara dil sentiment religius

en

Surselva de messa

da Guglielm Gadola, Cuera

II. Capitel

2. Zacons auturs caputschins nunenconuschents

Bein che la missiun retica dils venerabels PP. caputschins ha buc in soli autur pli della tempra ed impurtonza de P. Zacarias da Salò, sche ha tuttina aunc beinenqual pader ord miez «l' elita brina» fatg diever della plema, per survir al pievel romontsch de nossa tiara cun litteratura de diever, q. v. d. cun cudichs e cudichets de character practic-religius ed instructiv.

El 17 avel tschentaner constatein nus buca pli che dus, treis cudichets che derivan segiramein d' auturs caputschins; era portan quels buc il num digl autur sil frunt, schebi ch' els tradeschan igl autur vid il vestgiu e l' urdadira linguistica anzi gaglia.

Sco nus havein gia constatau pli baul,¹ han ils rev. PP. caputschins giu tut quita che la scola cristiana de vischnaunca — per part eregida dad els da fundament ensi, e per part mo renovada e restaurada el senn intensiv della reforma catolica dil 17. tschentaner — possedi ad in contin ils necessaris mieds de scola, oravontut il cudisch de ductrina. Igl εμπrem de quella tempra che nus havein tractau, ei vegnius edius 1611 da dr. Gion Antoni Calvenzano e stampaus a Milaun.² Dapi quei onn entochen 1804

¹ Mira: Ischi XXXI, p. 22—34.

² «Curt Mossament Et Introvidament De Quellas Caussas, las qualas scadin fideivel Christian è culpantz da saver, etc. 1611, Milaun.»

ha que l surviu a nossas scolas de vischnaunca, sco e m p r e m pli impurtont cudisch de scola. La gronda part dellas 18—20 existentas ediziuns han ils rev. PP. caputschins procurau, cun schar stampar quels sin agen cuost en differents marcaus dell' Italia.

La medema missiun pratica-instructiva, el senn d' ina intensiva restauraziun catolica, han els puspei renovau el davos decenni dil 17 avel tschenter, entras l' ediziun d' in n i e v e m e g l i e r cudisch de scola, suenter che quel veva già fatg la currella atras tut las tiaras catolicas dell' Europa ed era secomprovaus sco excellent manual della scola cristiana.

Quei cudischet che gnanc indichescha igl onn de sia naschientscha buc, porta il sequent tetel:

«Cuurta Instrucziun / Per prender bein inandreig Penitenza / e sa pervargiar. / Et era con quater ats de Cardientia, Speranza / Carezia e riglalaüt d' il ses poccaus, / per bien a Nitz dils Affons / a per Comina Gliaut. / Scentada si dal R. Pader Canisio Jesuiter, / e viulta en liunga Romancia da in / Capucciner Missionari N. N. / della Provincia de Brescia. Squicciada in Brescia. / Con l' Ubientia d' ils Superiurs.»³

Che questa brochuratta ei transladata ord igl Italian dad in nativ Italian, tradescha oravontut il lungatg che buglia aunc tut auter d' italianissem ch' ils cudischs de P. Z. da Salò. — Igl autur ei nunenconuscents. Denter ils paders auturs de lieunga italiana ed origin bressan, enconuschein nus mo treis, che pudesen vegnir en damonda per autur de quei cudischet: P. Bernarde da Morone (1642—1708); P. Flaminus da Salè (1667—1733) e P. Adeodato da Bornato (1590—1671).⁴

³ Paregliau che nus havein il squetsch ed ils typs de quei cudischet cun la litteratura squitschada dil 17 avel tschentaner, culla romontscha e taliana, de Brescia e Milaun, havein nus saviu constatar che quel ei identics culla stampa de Brescia, sco ella era ils davos decenni dil 17 avel tschentaner! Ins astga pia datar igl onn de stampa de quella brochuratta denter 1690—1720.

⁴ Pareglia cheu: Valdemiro, I conventi ed i Capuccini Bresciani. p. 359 — 361.

Quella rarissima brochur⁵ ei nuot meins che l' e m-
p r e m a translaziun romontscha⁶ dil renomau catechismus dil S.
Pader **Canisius**, Gesuit. Ei setracta cheu d' in extract, buca dil
catechismus grond de P. Canisius, mobein dil «pign» («Canisius
minor» u «parvus»), comparius per l' emprema ga 1556 ad Ingol-
stadt per latin e 1560 per tudestg, e silsuenter, entochen oz, en
buca meins che 25 lungatgs ed en 550—600 ediziuns.

Igl aschinum nau «Canisi» ei buc igl emprem catechismus
tudestg, e sco nus savein, era buc in dils pli vegls romontschs. Ei
deva gia pigns e gronds catechismus en tuttas tiaras catolicas,
ditg avon quel de P. Canisius, mo buc in soli d' aschi buna tem-
pra practica catechetica. Il «Canisi» survarga en quei grau tut
ses antecessurs, quei che pertucca precisadad, metoda e sempladad
linguistica. Gl'ei veramein l'ovra d' in capavel magister e ca-
techet practic, sco buc in avon el e mo paucs suenter el.⁷ Quei cu-
dischet de ductrina ei staus in' ovra de muntada universalala per
l' instrucziun religiusa della giuventetgna catolica — e quei du-
ront quater tschentaners (tier nus duront dus tschentaners e
miez!) La translaziun romontscha de quei «Canisius pign» ei, sco

⁵ Ella ei registrada ella Bibliogr. Retorom. (1552—1930), e sesanfla mo
ellas bibliotecas rom. della Claustra de Mustér, Cuera e Turitg.

⁶ Pli tard, 1745, ei compariu ina versiun en idiom de Müstair e silsuenter
las sequentas ediziuns romontschas sursilvanas: 1745, Mustér, Clau-
stra, 33 p. 12° (3. ediz.? Cu fuss lu la secunda comparida?) 1755, Mustér,
Geister, Claustra, 40 p. 12° (5 avla ediz. (?) Cu ei la 4. comparida?); 1771,
Mustér, Claustra, Gross, 47 p. 8°; 1787, Cuera, Pfeffer, 24 p. 12°; 1798,
Dilingen, Bronner, 44 p. 12°; 1804, Bregenz, Brentano, 47 p. 12°; 1822, Cua-
ra, Pradella, 24 p. 12°; 1832, Cuera, Pradella, 51 p. 12°; «denovameing
fatgia stampar dil R. P. B(eat) L(udescher)»; 1834, Cuera, Pradella, 27
p. 16°; 1839, Surrhein-Somvitg, 31 p. 16°; 1843, Cuera, Sutter, 30 p.
16°. «Corregida e fatgia stampar dil R. P. B(eat) L(udescher)»; 1844, Cua-
ra, Pradella, 27 p. 12°; 1846, 36 p. 12°, cun illustr. (Nua stampada?); 1849
Cuera, Holdenried, 31 p. 8°, «Dad' ora da R. P. Beat Ludescher suent' il
sistem de Pader Canisi, curregid' en lungatg . . . da P. Baseli Cari-
giet»; 1853, Cuera, Holdenried, 24 p. 12°; 1859, Cuera, tier Capaul al Hof
episc. 32 p. 8°; 1860, Mustér, Condrau, 28 p. 8°. — Quei ein quellas che
nus enconuschein. Quellas ediziuns varieschan ton sco nuot dall' empre-
ma d' avon 1700; en tut 18 ediziuns e quei ei buca tuttas, essend che
denter 1804 e 1822 ein segiramein aunc autras comparidas!

⁷ Pareglia cheu era: Schnürer, dr. Gustav, Katholische Kirche und Kul-
tur in der Barockzeit (1937), p. 275 sqq.

detg, mo in e x t r a c t de quei cudisch de ducrina pign, essend patertgada per diever ed entruidament al prender endretg penetienzia e sepervergiar, per nez dils affons de scola e della gliעד cumina.

Per quei motiv cumpeglia noss' emprema translaziun romontscha mo 20 paginas e veva de survir sco cudisch de scola e manual de meditaziun e devoziun avon e suenter retscheiver ils ss. Sacraments della Penetienzia e digl Altar.

Quei cudischet ha senza dubi fatg buns survetschs, cunzun als affons che sortevan ord la scola cristiana — e quei malgrad ch' el era buca screts en buna romontsch. Quei attestan indirec-tamein las ediziuns de pli tard, ch' ein scretas en meglier lungatg (dapi 1800 circa da spirituals romontschs), che cuntegnan igl entir «Canisi pign», e che vegnevan era duvradas ils treis emprems onns de scola, sco «Cudisch de ducrina.»

Duront igl entir 18 avel tschentaner han ins duvrau, sco em-prem cudisch de scola e de ducrina, aschibein il «Mussament», sco era il «Canisi» en las scolas sursilvanas! Tgi prefereva in e tgi l' auter. Cuntener cuntenevan ei gie la medema ducrina. Mo cun l' entschatta dil 19 avel tschentaner svanescha il Mussament plaun a plaun ord nossas scolas, ferton ch' il «Canisi» della tempra e metoda de 1690 circa, tegn la dira entochen 1860, e quei segiramein per motiv de sia megliera metoda catechetica.⁸

Per dar ton pli gronda peisa all' istruzziun religiusa, t e n o r il «C a n i s i», e turnar a dar niev slonsch alla congregaziun della scola cristiana en nossas scolas de vischnaunca, ha il

---

⁸ Ferton ch' ins fageva diever ded omisdus cudischs de ducrina en tutta pasch e concordia duront in entir tschentaner, ha ei dau sulettamein a Breil dispettas e rabantschas ed il davos perfin duas partidas en vischnaunca pervia della «ducrina nova» e la «ducrina vedra» (manegiai ein ils dus catechismus!). Quel che persequitescha quei combat, tenor il «Cudisch e Remarcas de mia veta manada da Duitg Balletta de Breil», publicaus da G. C. Muoth (Annalas VIII 1893, p. 38 e sqq.), vesa denton cuninaga ch' ei mava atgnamein mo pervia de picas personalas e praticas politicas, denter las famiglias B. e D. a Breil, e buca per damondas teologicas u metodicas.

perdert P. Daniel de Crema,⁹ da lezzas uras plevon a Vaz, turnau a publicar il cudisch dellas reglas per la scola cristiana, che gia P. Zaccarias da Salò veva mess per scret a v o n 1665 e lu puspei 1665 (el «Spieghel de devoziun») e 1695 entras ina nova edizium dapersei.¹⁰

L'edizium de quest Entruidament e Cudisch de metoda della scola «veglia», ei comparius 1748 en in bia meglier romontsch che las ulteriuras. Ell'introducziun de si' edizium, di P. Daniel da Crema, ch' el hagi puspei fatg squitschar quei zun nizeivel ed impurtont cudischet, e creigi de «far bien frig enten las Olmas», sco era per cumplenir «ils buns conseigls digls mees Superiurs, a devotius Spirituals, a Secolars, quals mi han rogau, ch' iau doi-gi far questa paucha fadigia . . . .»¹¹

Ussa capin nus meglier, pertgei il «Canisi», translataus igl emprem dals PP. caputschins, promovius alla stampa medema-mein entras els, ha pudiu tener ora entochen 1860 en nossas scolas sursilvanas catolicas.¹²

3. La suentra veglia dell' olma

Anno 1693 ei compariu in cudischet a Panaduz, che para muort l' originalitad de siu cuntegn de dar ord l' era dell' ulteriu-
ra litteratura religiosa dil 17 avel e 18 avel tschentaner.

Ei setracta cheu buca d' ina ovretta originala romontscha, mobein — sco bunamein adina de quei temps — d' ina transla-

⁹ P. Daniel da Crema, ord la famiglia de niebel «de Braguti» (Vide: Valdemiro, l. c. p. 608), «lectur della s. theologia», 1730 (Vide Valdemiro, l. c. p. 621, ei vegnius tarmess 1731 sco missionari en Rezia, nua ch' el ha operau duront plirs decennis (Vide: Valdemiro, l. c. p. 525).

¹⁰ Quella de P. Daniel da Crema porta il tetel: «Cuort Compendi dellas Reglas Per la Compagnia della Doctrina Christiana, obligatiuns digls Ufficials de quella, a digls Perduns, cha scha godognian da quels, ch' een scritti à scha Exerciteschan enten questa Sointgia Compagnia. Tschentau giu ent' igl Lungaig Ramonsch digl Pader Daniel da Crema, Predicatur Capucciner, Missionari Apostolisch, a Plevont en Ober-Vatz. — Squittschau à Bressa s(i)l Onn 1748. Con l' Ubienscha digls Superiurs.» —

¹¹ Pareglia l'introducziun de P. D. da Crema, p. 5.

¹² Pli bia e detagliau davart quels dus catechismus ed il Compendi dellas

ziun ord il Talian, procurada d' in pader caputschin. Quei tradescha il lungatg tras a tras. Mo paregliau cul lungatg d' auters auturs caputschins, ei quella brochurta aunc dada nuota schi mal per romontsch. Il translatur ei nunenconuscents, mo sco il tetel di, dueigi quei «Testament dell' olma» derivar da S. Carli Borromeo:

«La Suentra Veglia Del' olma en fuorma de Testament, De far enten vita per sigírar la Olma dels Tentaments dígl Nauscha Spirt, sin l' Vra della Mort. Fagia de S. Carli Borromeo Cardinal, e Erzueschg de Miloun. Cun lubienza dels Superiurs, Squicciau à Banaduz de Peter Moron 1693»¹³

Historicamein constat ei, che la mort era in factum bia pli actual e general dal temps de s. Carli Borromeo, ch' en temps normals avon siu operar sco arzuestg e cardinal de Milaun. Partertgeien mo vid la renomada e stermentusa pestilenza de Milaun, dal temps de s. Carli, descretta aschi grondius el renomau roman «I Promessi Sposi», d' Alessandro Manzoni! Emblideien era buc il sgarschura temps dellas «murias grondas» en nossa veglia Rezia, sco per exempel 1581—1583, 1594/95, 1629/31, e vid las colerinas, ni «murias pintgas» ella Part sura della Ligia Grischa, 1637/38.¹⁴ Buca meins prigusas e contagiusas fuvan era las malsognas, en consequenza de fom e pupira, duront ils onns 1692/93 stadas.¹⁵ Nuota curvien pia, ed igl ei franc era buc in eveniment casual, che «La suentra veglia dell' olma» ei gest comparida quels onns leu de mort e miserias.

---

reglas . . . mira: Ischi XXXIV, p. 123/124, sco era: Survesta historica della scola rurala catolica de nossas valladas romontschas, en «Gedenkschrift zum 25. jährigen Bestehen des Katholischen Schulvereins Graubünden 1919—1944», p. 66—122.

¹³ De questa emprema ediziun exista mo pli in soli sulet exemplar, e quel ella biblioteca della claustra de Mustér. Sco P. Baseli Berther ha giu detg a mi da siu temps, vevi el anflau quel en ina casa privata a Cumbel. — Interessant eis ei era, che «La suentra veglia dell' olma» ei igl emprem stampat della stampa dils Morons de Panaduz, suenter de quei ch' els vevan giu cumprau giu quella dal vegl stampadur ambulont, Gion Gieri Barbisch. (Pli bia mira, nies studi: Las empremas stampas romontschas, Ischi XX. p. 192—194.)

¹⁴ Pareglia nossa layur: Miserias e murias, Glogn 1934, p. 100 sqq.

¹⁵ Glogn 1934, l. c. p. 106/107.

Mo da l' autra vart astgein nus era buc emblidar, ch' il bein murir dil cristifideivel vegneva cultivaus sapientivamein durant ils tschentaners 17 e 18, davart ils auturs religiùs della seriùsa reforma catolica. Ins patratgi mo vid nossas numerusas bellezza canzuns della mort, comparidas en tuttas diesch ediziuns della Consolaziun dell' olma!

Cun tutta enconuschientscha e raschun scriva Sur dr. C. Fry: «Igl ei la preferenza de temps fermes en la cardientscha d' haver ina posiziun clara, suverana, visavi la mort.»¹⁶ Nuota tgisà, ils Romontschs de messa de nossa tiara miravan cun cura-scha e ruasseivladad en fatscha alla mort, e quei per motiv ch' els empredevan voluntariamein de murir, ch' els cultivavan in cert «art de murir» aschiditg ch' els eran aunc en cumpleina forza e sanadad. Quei art ei secapescha buc enzatgei original romontsch, anzi, enzatgei universal catolic dils tschentaners 16, 17 e 18! Tier nus en Surselva han ils PP. caputschins purtau ed introduciu quei art. Sco' l tetel de nossa broschura muossa, va quella anavos sin s. Carli Borromeo, che s' exercitavi di per di egl art de murir. —

Il medem temps, mo oravontut el 17 avel ed all' entschatta dil 18 avel tschentaner, vegn quei art era exercitau en Frontscha,¹⁷ ed en autras tiaras de messa. — La gronda part de quella numerusas ovras religiùsas, derasadas ell' entira Europa catolica, cuntegnan «exercezis della mort» ed ein en verdad nuot auter ch' exerczis de pura amur enviars Diu, Cristus e tut ils Sogns che han gudignau la veta entras la mort.

Quels exerczis spirituals, ni meglier detg: quei art de murir, cuntegn absolutamein neginas sentimentalitads; era l' imaginaziun ha cheu aschi pintga art e part sco pusseivel. Nuot mal-saun, ni histeric; tut ei cheu aschi r e l i g i u s (che vegn de r e l i g i a r!) el senn il pli rigurus dil plaid.

¹⁶ Dr. C. Fry: Ord l' historia religiùsa dil pievel romontsch, 1943. (Separat dil Pelegrin) p. 31 sqq.

¹⁷ Henri Brémond, Histoire littéraire du sentiment religieux en France. IX. t. p. 371, «L' art de mourir». — Mo oravon tut: R. P. Lalement, «Testament spirituel ou prière à Dieu pour se disposer à bien mourir. Paris, 1727 (L' emprema ediziun ei gia de 1679). Pareglia era ulteriuras ovras cul medem tema: Henri Brémond, l. c. IX. t. p. 369—381.

En nies «Testament dell' olma», sco era ellas ovras talianas e franzosas che nus havein consultau, setracta ei d' ina spezia de contract d' enter Diu e l' olma, nua che l' olma el tgierp saun, aunc dominè de sesezza, sesprova de sefar amitga della mort, ch'ei per ella la sava sulla quala ella passa ella veta la pli reala dil «cristgaun».¹⁸

«La suentra veglia dell' olma »ei buc ina meditaziun sco las autras, ella ei buc ina contemplaziun imaginativa, nua, sco di s. Ignazi, ins «applichescha ils senns», mobein in veritabel **testament**. Nus havein cheu fuormas, «protestas», sco nies text numna quellas, protestas d' acziuns, entras las qualas il cristifideivel sesprova ded esser pinaus all' ura della mort.

L' olma s' exercitescha per mauns de quei testament «ded esser ruasseivla pil rest de ses dis.» Igl ei ina vera e sincera declaraziun della davosa voluntad, de daventar e restar bien amitg della mort. Per cuntonscher qu'ella mort, fagevan nos perdavons in' unfrenda ed in sacrifici de lur esser a Diu, ch'ei gie in act de religiun. Haveva gie Jesus Cristus sez dau a nus quei exempel. — Quella scartiretta muossa era che la mort ei la finala ina renconuschientscha de nos duers enviars Jesus Cristus, che ha dau a nus la veta, murend El per nus.

Negin smarvegl pia, che quei Testament ha introduciu ed empalau las numerusas ediziuns digl «art de murir» pli specificau e che secloma per romontsch: «La Mira de Bein murir.»¹⁹ Egl «Avisament» u introducziun legin nus:

«La Persuna devotiusa che vult far questa Scartira Spirituala della sia Olma cun Deus, la legi, ù audi legier sil meinz ina gada il Onn, cur el quinta d' esser en grazia da Diu, quei ei cur in ha priu penetienza ad ei pervergiau (!); lur salvi sij quei scritt ent' il liug nua ca la Persunna ha sias caussas pli charas. E sche in fies viadi, portar cun inn, ù sco biars san haver adina tier els. Finalmeing curdont enten malsogna clomma il Spiritual siu Confessur, suenter la confessiun prendi quest Cudischet enten maun, en preschiencia

¹⁸ Pareglia cheu oravontut: Henri Brémond, l. c. p. 369/71.

¹⁹ Sur de quei cudisch vegnin nus a scriver, cura ch' ils auturs benedictins vegnan tractai. Quei cudisch ha, dapi 1691—1834, giu nov ediziuns!

de quels ca en d' entuorn cun gir: Jou confirm è protest da niefmeing quei cou ei scritt â cumondi als sees da Casa chei laschen quei adina tier Ell.»²⁰

Las quater empremas «protestas» ein drizadas encunter ils tentaments dil Nauschaspert, davart la cardientscha. Ils tschun e sis exprimian la fundada speronza sin ina buna mort; ils siat ei in act de carezia divina; ils otg in' empermischun d' exercitar la carezia proximala. Ils diesch muossa tgi prender per mussadur a questa «sunter veglia»; ils endisch roga igl aunghel per tgirader per defensur; ils dudisch damonda agid dils amitgs; ils tredisch elegia l' olma senza sia fossa. «Il davos siara ella giu sia suenter veglia â lur ven suenter la confermatium con sottoscriber»

Quei testament dell' olma, cuortamein skizzaus cheu sura, ei formulaus entras enzacontas solemnas «protestas», che muosan che quels tals che suttascrivevan quel, vevan de prender la caussa zun seriusa. Sco exempel tschentein nus cheu la protesta iniciala dil testament:

«Protestas . . . Fagias tras mei N. N.²¹ pauper Puccont, che gareig quei peuc temps che jou hai de viver, esser paregiau â bucca morir da mort Ennegia. — Essent ca la Vitta digl Christgiaun sottomessa da prigels biars senza ver l' Ura che jou hai da pagar quei deivet, sine quei che jou non vegni catau mal paregiau, è il miu fugir non daventi enten il Unviern ner sin il Sabat (sco gii il S. Evangeli) vai jou priu avon memez cun agit de Diu, da mi paregiar per lez Ura malquissa ca Dieus â mi concedi il temps, aschi avont il Crucifix cun tut il miu Cor, fetsch jou â saver aviartameing la mia suentra veglia, en tal visa.

Star enschanuglias avont il Crucifix cun reverenzia â giir: Enten Num digl Bab, â Figl â Soing Spirt. Amen. — Per l' emprima sco fundament da tut Salit, Protest jou . . . N. N.»

E lu suonda gl' empren l' empermischun de viver e murir «ubedeivel alla S. Baselia Romana», de tener ed observar tut

²⁰ «Avisament» p. 1/2. Nb. Per nies studi havein nus fatg diever dalla IIa. edz «Squicciau à Banaduz, de Matthias Moron gl' onn 1741.» Quella ei numnadamein in' exacta restampa de 1693.

²¹ Cheu ei schau ina lingia plaz, per scriver en num e schlatteina, ni era, sch' el sa buca scriver, designar la nota casa.

ils artechels de cardientscha della Baselgia catolica e de cun-terfar al Nauschaspért en tuttas questions de cardientscha.

Secundo: Per viver bein e murir en grazia cun Diu gáregia il suttascret gia uss, aunc en cumpleina sanadad, pils ss. Sacra-ments dils moribunds, e de sepatertgar e far e demanar sco sch' el stessi sin pugn de mort. El roghi Diu per perdun de tuts puc-caus, sco era il proxim per tut quei che possi esser schabiau en-viers quel e che fussi stau puccau, «bucca mai sulettameing per temma digl Uffiern, ù per ina outra peina, mò per haver offendiù la seza Buontad» ed empermetta lu de «tut il temps della mia Vitta, de mai pli ragiliar, ni offender Ell.» (p. 6).

Terzo: Sch' el havessi buca la pusseivladad de sepervergiar sin pugn de mort, sche «mi declar jou (ussa per lura) de receiver sil meinz Spiritualmeing con il Cor, con Adorar, è rogar Ell ch' Ell vegli esser con mei . . . , â menar tier il Port sagir della perpetna Beadiencia.» (p. 6/7).

Quarto: Il medem gáregi el era pertenant il s. Sacrament dil S. Jeli» gáreg jou El ussa per lura, è rog la Divina Maijestad ch' el vegli mei unscher tuts ils mes sentiments, dadens e dad' ora cun il Jeli della sia infinita misericordia . . . » (p. 7).

Quinto: Empermetta il suttascret «da mai mi desperar della divina Bontad, da tuts tentaments, muort il grond diember da mes Puccaus . . . » (p. 8).

Sis: Renconuscha il testader de, deplorablamein «mai ha-ver faig ovras meriteivlas della vita perpetna», e ch' el vegni a gudignar il parvis mo entras la grazia de Diu . . . (p. 8.).

Siat: El vegli bugen pitir ed endirar tuttas malsognas e do-lurs della mort «rugont la Divina Bontat ch' el vegli bucca ban-dunar enten talas grondas anguschas.» (p. 9).

Otg: El vegli «en vertit de questa Protesta» bugen perdunar a quels che vessen fatg ad el d' entiert vid la Anur, Vita, â Rau-ba, u enten outra visa, rugont Dieus ch' Ell perduni ad els lur puccaus . . . » (p. 9).

Nov: Engrazia il testader a Diu ch' el seigi aunc en veta e ch' el hagi buca stuiiu murir cura ch' el «stevea enten la gravezia

digl puccau, cun tut seigi benediù la sia infinita patienza â carezia» (p. 10).

Diesch: «Jou rog da Cor, & humiliteivlameing, che da quella mia suentra veglia, â Testament, vegli esser defensura la Gloriosa Purschialla Maria, confiert â Mussadura dels Pucconts, cun auters Soings, â Soingias, mes Patruns sco S. N. . . . .²² cun rugar il sollet S. Figl, ch' El recieivi si enten Pasch la mia Olma.» (p. 10/11).

Endisch: Pil medem agid e sustegn roga il testader igl aungel pertgirader, «cur ei veng faig la spargida, e ven dau la suentra sentenza della vitta ner della mort perpetna . . . .» (p. 11).

Dudisch: Cheu roga el per agid spiritual davart ses parents, affons ed amitgs, che veglien far bien per si' olma «cun bunas ovras, â principalmeing cun il Sacrifici della S. Messa, sco mittel il pli ferm per liberar la mia Olma de quellas peinas (dil purgateri!), dellas qualas cur jou sunt liberau empremett da bucca esser mal engrazieivel d' in tal benefeci» (p. 11/12).

Tredisch: «Jou vi à lasch era ca schi bauld che la mia Olma ei slargada della Prischunia da quest Tgierp seigi sotterada enten la dulscha Plaga della Costa de nies Segner Jesu Christi, en la quala viva Fossa ruaussi perpetnameing cun bendir milligadas quei Fier punschent della Lonscha ca faig quella dulscha Fossa della carinna Costa de miu Signur» (p. 12).

Quitordisch: El vegli bugen beneventar la mort en tgei moda e maniera ella vegni, «confirmont miu voler cun la veglia de Diu» acceptond quella cun pazienza e resignaziun, per far bien pils puccaus e «cun engraziar sia Divina Majestad digl temps della vitta ch' el mi ha concediu, è sche Ell ven quella pli longanir, seigi Ell milsanavont benediù, quella ca-nun, prend mira la mia Olma: il Tgierp, la vitta è la Mort, ên enten sês Mauns, rugond Ell ch' jou maina midi questa mia veglia, à meini.»

«En confirmatiun de questa mia suentra veglia, Jou N. . . . . hai faig questa presenta Protesta à Testament enten preschientscha da mès Soings Patruns sco Perdegias rogadas la tiers, quei

---

²² Cheu ei schau plaz per scriver en il num dil s. Patrun dil testader!

che dei valer ussa à cou d'envia, essent jou enten sanadat vai jou sustascrit cun il miu aigian Maun, vi adinna portar ella cun mei à gareg da portar ella cun mei enten la Fossa.» —

SOTT SCRITT. N. N. . . . » (p. 13/14).

Suenter quest propi text dil testament suondan aunc quater tschun oraziuns per ina buna mort, rugond Cristus, Maria, igl aunghel pertgirader ed il s. Patrun d'assister el all'ura della mort (p. 14/17).

Il «Testament dell'olma» terminescha cugl act de ricla e laid, cull'enconuschenta «cuolpa», sco nos vegls numnavan quei act de ricla perfetga (p. 17—19).

La litteratura romontscha religiusa, posseda en «La suentra veglia dell'olma» de s. Carli Borromeo il pli bi e venerabel document digl «art de murir», igl art el qual nos perdavons s'exercitavan di per di, entochen all'ura, nua che lur veta terestra semidava ella vera veta «cristgauna».